

RUGZAK 18

Ondersteuning bij een zachte landing

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Om wie gaat het ?	4
1.1 Kwetsbare jongeren op weg naar volwassenheid	
1.2 Omvang in Hoorn	
1.3 Krachten en kwetsbaarheden	
1.4 Twee voorbeelden	
1.5 Meer weten?	
2. Wat zijn de uitdagingen ?	10
2.1 De uitdaging voor de jongeren zelf	
2.2 De uitdaging voor de jeugdzorg	
2.3 De uitdaging voor de volwassen hulpverlening	
2.4 Meer weten?	
3. Wat helpt ?	17
3.1 Presentie	
3.2 Lange adem	
3.3 Oplossingsgerichte basishouding	
3.4 Aansluiten bij vragen en doelen jongere	
3.5 Flexibele begeleidingsstijl	
3.6 Praktische insteek	
3.7 Vaardigheden aanleren	
3.8 Netwerk versterken	
3.9 Meer weten?	
Dankwoord	28
Colofon	29

Inleiding

Achttien jaar

Met de stap van minderjarig naar meerderjarig is iets bijzonders aan de hand. Aan de ene kant is het een klein stapje. De klok tikt van 23.59 naar 00.00 uur en je bent opeens achttien jaar. Je wist al lange tijd dat het 'er aan zat te komen' en je hoeft er niets voor te doen, het gebeurt vanzelf. Als persoon ben je niet opeens iemand anders. Je bent niet opeens verstandiger of slimmer of meer verantwoordelijk. Maar voor 'de maatschappij' (dat systeem dat we met elkaar gebouwd hebben, waarin we met elkaar geregeld hebben hoe we willen samenwerken en hoe we voor elkaar zorgen) ben je wel opeens iemand anders als je achttien bent geworden. Je hebt andere mogelijkheden (rijbewijs, stemrecht), je valt onder andere wetten (volwassen strafrecht) en er wordt meer van je verwacht (werk, woning, relatie, misschien zelfs ouderschap). Dit geldt voor alle jongeren en dus ook voor jongeren die al op jonge leeftijd met de (gedwongen) jeugdzorg te maken hebben gehad. Deze jongeren zijn vaak kwetsbaarder en hebben vaak minder ondersteuning dan jongeren die geen beroep hoefden te doen op jeugdzorg.

Kwetsbare jongeren

Deze rugzak biedt handvatten voor begeleiders van jongeren (16-23 jaar) die de overgang maken van jeugdzorg naar volwassen zorg. Een gedeelte van deze jongeren zijn extra kwetsbaar, doordat zij een zeer beperkt netwerk hebben en ook een beperkte zelfredzaamheid. In deze beschrijving noemen we deze groep 'kwetsbare jongeren'. We hanteren deze term, omdat dit de term is die we als hulpverleners gebruiken. Echter, dit is merendeels niet een term waarin jongeren zich graag zouden herkennen. Jongeren zélf leggen in deze levensfase juist graag de nadruk op hun kracht en niet op hun kwetsbaarheid. Bij de ondersteuning van deze groep is het belangrijk om daar rekening mee te houden.

Gemeente Hoorn

De gemeente Hoorn wil graag de begeleiding voor haar kwetsbare jongeren verbeteren, zodat zij meer ondersteuning krijgen bij het volwassen worden. Hiertoe heeft zij de William Schrikker Groep en De Jeugd- en Gezinsbeschermers opdracht gegeven om in 2016 en 2017 het project '18 jaar, en dan?' uit te voeren. Binnen dit project zijn zestien kwetsbare Hoornse jongeren (16-23 jaar) begeleid. De begeleiding werd uitgevoerd door vijf begeleiders die allemaal waren opgeleid als jeugdzorgwerkers binnen het gedwongen kader. De inzichten vanuit het project rondom de begeleiding van deze doelgroep worden in deze tekst beschreven. De werkwijzen die binnen het project gebruikt zijn, zijn

Rugzak 18

toegevoegd in de bijlagen. Samen vormen de tekst en de bijlagen een rugzak voor begeleiders: *Rugzak 18*. De gemeente Hoorn heeft besloten om deze rugzak beschikbaar te stellen voor de keten van jeugd- en volwassenzorg.

Inhoud rugzak

Rugzak 18 bestaat uit een tekst met achtergrondinformatie over de doelgroep kwetsbare jongeren en een beschrijving van werkzame elementen bij de begeleiding van deze groep. Daarnaast vindt u in de rugzak diverse werkwijzen en tools. De meeste van deze tools waren al eerder ontwikkeld. Een aantal tools zijn specifiek binnen het project ontwikkeld. In de bijlagen vindt u onder andere een checklist, het werkboek 'Op eigen benen', de handreiking 'Krachtplan 18plus', een aantal tools en verwijzingen naar handige websites.

Voor wie

Rugzak 18 biedt handzame informatie voor jongerenwerkers, medewerkers van de gebiedsteams, werkers van de nacht- en zwerfopvang, jeugdzorgwerkers, groepsleiders, pleegzorgwerkers, penitentiair inrichtingswerkers, mensen die werken binnen onderwijs of ggz en anderen die met de meest kwetsbare jongeren werken. We hopen hen allen met deze rugzak inspiratie en praktische handvatten te bieden.

1. Om wie gaat het ?

In dit hoofdstuk beschrijven we kenmerken van de jongeren, we maken een inschatting van het aantal kwetsbare jongeren in de gemeente Hoorn, we geven een overzicht van hun krachten en kwetsbaarheden en met twee voorbeelden schetsen we deze jongeren en hun situatie.

1.1 Kwetsbare jongeren op weg naar volwassenheid

Voor alle jongeren is de stap van 18min naar 18plus iets waar zij hulp bij nodig hebben. Een gedeelte van de jongeren is hierbij extra kwetsbaar. In de handreiking 'Van 18-min naar 18-plus'¹ worden de volgende elf groepen jongeren genoemd als extra kwetsbaar (jongeren kunnen deel uitmaken van meerdere groepen):

- Jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB):
IQ tussen 50 en 85 en een beperkt sociaal aanpassingsvermogen;
- Risico-jongeren:
Jongeren met een opeenstapeling van problemen of jongeren met een traumatisch verleden;
- Spookjongeren:
Jongeren die om verschillende redenen (schulden, criminaliteit, zwerversbestaan) niet staan ingeschreven in de basisadministratie van de gemeente, maar wel in de gemeente leven. Zij hebben voor zover bekend geen (wit) werk en staan ook niet bij een school of uitkeringsinstantie ingeschreven.
- Onzichtbare jongeren:
Deze jongeren zijn buiten beeld doordat zij geen door de overheid bekostigd onderwijs volgen en geen (wit) werk hebben. Zij staan wel ingeschreven. Het betreft 5,4 % van de 16-27-jarigen. Sommigen zijn aan het reizen, anderen kunnen of willen niet (meer dan 12 uur) werken of hebben een zorgtaak (mantelzorgers).
- Probleemjongeren:
Jongeren die probleemgedrag vertonen, voor zichzelf (bijvoorbeeld gameverslaving), thuis (agressie) of op straat (overlast of criminaliteit)
- Overbelaste jongeren:
Jongeren met een meervoud aan persoonlijke en maatschappelijke problemen

---

¹ Van 18-min naar 18-plus, handreiking voor gemeenten bij de overgang van jeugd naar volwassenheid door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) – 2016.

- Dak- en thuisloze jongeren:
Jongeren die geen vast onderdak of thuis hebben
- Zwerfjongeren:
De meeste zwerfjongeren zijn thuisloos en niet dakloos. Zij zwerven heen en weer tussen hun (vaak gescheiden) ouders, familie, vrienden, crisis- en noodopvangvoorzieningen.
- Vroegtijdig schoolverlaters:
Jongeren die geen onderwijs meer volgen en geen startkwalificatie hebben (diploma minimaal mbo-2 niveau), met uitzondering van jongeren die (bijv. vanwege een LVB) niet kwalificatieplichtig zijn.
- Thuiszitters:
Jongeren die zonder verlof niet naar school gaan.
- Vluchtelingen en asielzoekers:
Een asielzoeker heeft asiel gevraagd in Nederland. Bij een erkende vluchteling (statushouder) is vast gesteld dat hij gevaar loopt in het land van herkomst.

Als we in deze tekst spreken we over kwetsbare jongeren, hebben we het over jongeren in de leeftijdsgroep 16-23 jaar die tot één of meerdere van bovengenoemde groepen behoren en te maken hebben (gehad) met jeugdzorg, al dan niet in het gedwongen kader.

1.2 Omvang in Hoorn

Om hoeveel kwetsbare jongeren gaat het in de gemeente Hoorn? Precieze cijfers zijn hierover niet bekend. We kunnen wel een schatting maken op basis van bevolkingsgegevens². In de gemeente Hoorn omvat de groep 16-24 jaar 11,6 % van de bevolking. Dit komt neer op een kleine 8.400 jongeren. Gemiddeld heeft zo'n 16 % van de jongeren enige vorm van ondersteuning of hulp nodig. In Hoorn zou dit neer komen op 1.260 jongeren, waarvan circa 38 % tot de doelgroep 'kwetsbare jongeren' zou behoren³. Dit komt neer op een geschatte omvang van 400 tot 500 kwetsbare Hoornse jongeren⁴.

---

² <https://www.oozo.nl/cijfers/hoorn> en <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82966NED/table?ts=1616414565524>

³ Schatting gebaseerd op schattingen die in Rotterdam gedaan zijn. Omdat het voorstelbaar is dat er zich in een grote stad als Rotterdam meer zwerfjongeren verzamelen dan in een kleinere stad als Hoorn, is er bij het aangeven van de bandbreedte een correctie naar beneden toegepast.

⁴ De jongeren die niet geregistreerd staan in een basisgemeente zijn in deze schatting niet meegenomen. Het aantal jongeren zal dus in werkelijkheid hoger zijn.

1.3 Krachten en kwetsbaarheden van de jongeren

Alle jongeren die achttien worden, hebben te maken met bepaalde aspecten die stuwend, dan wel remmend zijn voor hun ontwikkeling. Binnen het project hebben we de krachten en kwetsbaarheden waar (kwetsbare) jongeren mee te maken hebben in een schema weergegeven (zie tabel 1). In dit overzicht staan zowel aspecten benoemd die voor *alle* jongeren gelden, als aspecten die vooral gelden voor kwetsbare jongeren die behoren tot één of meerdere van de in paragraaf 1.1 genoemde groepen.

We hebben zeven aspecten onderscheiden waar jongeren mee te maken hebben. Bij het begeleiden van jongeren is het goed om in het vizier te hebben welke invloed deze aspecten hebben op de zelfredzaamheid van de jongere. Ook is het goed om te beseffen dat het vooral zinnig is om je te richten op de aspecten die te beïnvloeden zijn.

1. Levensfase 18+
2. Maatschappelijke ontwikkelingen
3. Maatschappelijke voorzieningen
4. Netwerk
5. Persoonlijke ontwikkeling
6. Jeugdzorgverleden
7. Zorgketen

Tabel 1: krachten en kwetsbaarheden van jongeren

Aspecten	Krachten	Kwetsbaarheden
<i>Aspecten waar alle jongeren mee te maken hebben, maar die bij jongeren met een jeugdzorgverleden vaak extra kwetsbaarheid geven:</i>		
1. Levensfase 18	Met 18 zijn er opeens veel <i>mogelijkheden</i> : geld verdienen, zelf dingen kopen, zelfstandig reizen, rijbewijs halen, woning, baan, stemrecht etc.	Met 18 zijn er opeens heel veel <i>verleidingen</i> (bijv. abonnementen afsluiten) en <i>verplichtingen</i> (bijv. zorgverzekering afsluiten, huur of kostgeld betalen). Dit vraagt veel van de impulscontrole, het verstand en de stressbestendigheid van de jongere.
2. Maatschappelijke ontwikkelingen	We leven in een <i>'kansenmaatschappij'</i> . The age of acceleration ⁵ . Technologisch gezien wordt er steeds meer mogelijk. We kunnen goedkoop reizen, ons eigen leven en identiteit ontwerpen, er is veel vrijheid, weinig controle.	<i>Er zijn weinig kaders, weinig structuur</i> , grote kans op overvraging en overprikkeling (risico op burn-out). Contacten zijn steeds vaker digitaal, waardoor mensen die hierin niet mee kunnen komen geïsoleerd kunnen raken. Door de nadruk op alles wat mogelijk is, kan het idee ontstaan dat je mislukt bent als je hier niet in mee kan komen.
3. Maatschappelijke voorzieningen	<i>Er zijn veel mogelijkheden om zelf je leven vorm te geven</i> : een woning te betrekken, je geld te verdienen etc. Maatschappij verwacht zelfredzaamheid van jongeren en geeft hen ook veel mogelijkheden.	<i>Het is zonder vaardigheden en steun van ouders, familie of netwerk niet makkelijk om zelf je leven vorm te geven.</i> Er zijn weinig betaalbare woonruimte, weinig stage of werkplekken voor jongeren zonder goede papieren of vaardigheden.
4. Netwerk	<i>Jongere komt losser van netwerk</i> , waardoor er een appel gedaan wordt op zelfredzaamheid, zelfontplooiing.	<i>Jongere wordt geacht 'het zelf te kunnen'</i> . Jongeren met zwak netwerk worden makkelijk overvraagd. Kwetsbare jongeren moeten vaak ook mantelzorg verlenen voor familieleden.
<i>Aspecten die specifiek zijn voor jongeren met een jeugdzorgverleden:</i>		
5. Persoonlijke ontwikkeling	<i>Overlevingskunst</i> : Kwetsbare jongeren hebben vaker ervaring met overleven en het omgaan met verlies. Doorzettingsvermogen en creativiteit is vaak van hen gevraagd.	<i>Hechtingsmoeite</i> : Kwetsbare jongeren hebben vaak meer moeite dan anderen om zich aan mensen te hechten en anderen te vertrouwen. Het opbouwen van duurzame relaties is moeilijker.
6. Jeugdzorgverleden.	<i>Weet weg in hulpverlening</i> : Kwetsbare jongeren hebben vaak ervaring met hulpverlening en hebben hier dingen geleerd,	<i>Hulpverleningsmoe</i> : kwetsbare jongeren zijn vaak 'resistent' geworden voor hulpverlening of lijden aan schijn aanpassing. Ook kan het netwerk en eigen kracht 'afgestorven' zijn, doordat hulpverlening teveel heeft gecompenseerd in het verleden.
7. Zorgketen	<i>Overgang</i> van jeugd- naar volwassenzorg geeft nieuwe kansen voor andere insteek, meer zelfredzaamheid en eigen kracht van de jongere.	<i>Overgang</i> verloopt niet altijd goed. De jongeren worden soms overvraagd door de volwassen zorg. Als volwassen zorg niet passend is, is verlengde jeugdhulp niet altijd beschikbaar. Geringe wettelijke mogelijkheid voor drang en dwang.

⁵ Thank you for being late, an optimist's guide to thriving in the age of accelerations – Thomas L. Friedman (2016), Farar, Straus & Giroux

De kwetsbaarheid van de groep jongeren die binnen het project begeleid is, zit hem vaak in de combinatie van factoren. Hieronder staan twee voorbeelden om dit te illustreren. Deze voorbeelden komen uit de praktijk, maar zijn niet te herleiden tot specifieke jongeren. Deze voorbeelden laten zien hoe moeilijk stuurbaar de begeleiding van deze jongeren is. Hoewel in beide cases de jeugdzorg de kwetsbaarheid van de jongeren heeft erkend, de jongeren van te voren in begeleiding waren en deze begeleiding ook goed functioneerde, inclusief een toekomstplan, bleek het toch moeilijk om na het 18^e levensjaar de hulp passend te maken voor deze jongere. Dit heeft te maken met de manier waarop de verschillende krachten rondom het 18^e jaar elkaar versterken. Wanneer we vorm geven aan de hulpverlening voor deze jongeren, is het belangrijk dat de begeleider zich hiervan bewust is, zodat hij optimaal kan aansluiten bij de stuwende krachten en een plan kan maken om de remmende krachten te compenseren.

1.4 Twee voorbeelden⁶

Voorbeeld 1 : DJAMILA

Djamila heeft een goede relatie opgebouwd met haar voogd Natalie, die haar al sinds haar tweede levensjaar begeleidt. Als Djamila achttien jaar wordt, stopt de maatregel voogdij. Verlenging van de betrokkenheid van Natalie is niet mogelijk. Hoewel er een toekomstplan ligt, waarin is voorzien in mentorschap, is het niet gelukt om een vertrouwenspersoon te vinden die dezelfde rol kan spelen als de voogd had voor Djamila. Door haar verleden van uithuisplaatsing(en) heeft Djamila heel veel moeite om iemand te vertrouwen. Djamila heeft moeite met vooruit kijken en plannen. Zij wil geen ondersteuning meer vanuit de LVB-begeleiding. Juist op het moment dat het spannender wordt, moet de voogd dit meisje loslaten. Djamila is erg teleurgesteld, voelt zich in de kou gezet en vindt het moeilijk dat het niet gelukt is om iemand te vinden die zij kan vertrouwen. Hoewel zij geen inkomsten heeft, vraagt zij geen uitkering aan. Omdat zij wil afvallen, neemt zij een sportabonnement. Hierdoor krijgt zij schulden. Als zij wordt opgebeld door de marechaussee van Schiphol omdat haar moeder daar in verwarde toestand is aangekomen, mist Djamila iemand om mee te overleggen. Zij meldt zich bij het gebiedsteam. De consulent van het gebiedsteam meldt haar aan. Binnen de 18plus-begeleiding wordt gewerkt aan hoe Djamilla om kan gaan met haar psychiatrische moeder en haar agressieve vader, het al dan niet samen wonen met haar vriend, het regelen van haar financiën en het vinden van een dagbesteding. Na een half jaar voelt Djamilla zich sterk genoeg om zelf verder te gaan. Het lijntje met het gebiedsteam ligt er. Zij weet dat zij hier een beroep op kan doen, mocht het nodig zijn.

---

⁶ Dit zijn fictieve voorbeelden die gebaseerd zijn op echte ervaringen binnen het project '18 jaar, en dan?' – dat werd uitgevoerd in opdracht van de gemeente Hoorn in de periode dec 2015 tot dec 2017.

Voorbeeld 2 : JASPER

Jasper heeft van zijn 14^e tot zijn 17^e op een residentiële groep gewoond. De tijd die hij heeft doorgebracht 'op de groep' heeft hem veel gebracht. Hij heeft sociale vaardigheden geleerd en hij heeft wat meer zicht gekregen in zijn krachten en kwetsbaarheden, onder meer samen hangend met zijn stoornis op het autistisch spectrum. In de tijd dat hij op de groep woonde (40 km van zijn woonplaats vandaan), is er weinig contact geweest met zijn moeder en zus, bij wie hij tot zijn 14^e woonde. Op de groep heeft hij wel contacten, maar er is geen blijvend netwerk opgebouwd. Op zijn 18e besluit Jasper dat hij het wel alleen moet kunnen. Er lag een toekomstplan, waarin was voorzien dat hij naar een beschermde woonvorm zou gaan. Hoewel Jasper het zelf eens was met dit plan, verbreekt hij rond zijn 18e van de één op de andere dag alle contacten met het 'hulpverleningswereldje'. In het toekomstplan was (kunnen we achteraf stellen) onvoldoende rekening gehouden met zijn drang naar vrijheid en autonomie. Er lag ook geen plan B. De hulpverlening moest haar bemoeienis stoppen, omdat Jasper nu immers volwassen was. Er vond een eindgesprek plaats met moeder en zuster. Jasper zelf was uitgenodigd (via WhatsApp), maar kwam niet opdagen. Het was onduidelijk of hij het bericht had ontvangen en ook waar hij precies verbleef.

Na een half jaar duikt Jasper op in het zwerfcircuit. Een begeleider van de nachtopvang zoekt – met toestemming van Jasper – contact met zijn moeder. Moeder maakt zich zorgen. Zij wordt begeleid door een SPV-er. Deze meldt Jasper aan voor begeleiding vanuit het project '18 jaar, en dan?'. Het duurt een half jaar voordat de begeleiding echt kan starten. Afspraken worden door Jasper afgezegd of hij is niet aanwezig op de plek waar een afspraak zal plaats vinden. De begeleider houdt aan en blijft een lijntje houden met Jasper via WhatsApp. De boodschap aan Jasper is hierbij steeds 'Als je hulp nodig hebt, ben ik er graag voor je'. Uiteindelijk komt Jasper zelf met een hulpvraag: 'Ik ben verslaafd aan softdrugs, maar daar wil ik vanaf'. Vanaf hier kan de begeleiding beginnen. Binnen de begeleiding wordt gewerkt aan het opbouwen van een vertrouwensrelatie, het vinden van woonruimte en passende ambulante begeleiding, het herstellen van het contact met moeder en zus en het formuleren van een toekomstperspectief (werk of dagbesteding).

1.4 Meer weten?

Voor een goed beeld van wie deze jongeren zijn en wat hen bezig houdt, verwijzen we graag naar de filmpjes en de rapporten vanuit het project *I'm ready* (www.imready.nl) door o.a. St. Alexander en JSO en de website 16-27 van het Nederlands Jeugdinstituut, Movisie, VNG en Divosa (www.16-27.nl).

2. Wat zijn de uitdagingen ?

In dit hoofdstuk beschrijven wij de uitdagingen voor de jongeren zelf en de uitdagingen die dit vervolgens biedt voor de jeugdzorg, de volwassen zorg en de keten als geheel.

2.1 Uitdagingen voor de jongeren zelf

Wat kunnen we op basis van onze ervaringen binnen het project '18 jaar, en dan?' zeggen over de uitdagingen waar kwetsbare Hoornse jongeren voor staan?

Alle jongeren staan voor de uitdaging om vorm te geven aan hun ontwikkelingstaken⁷. In tabel 2 staan de ontwikkelingstaken benoemd voor de leeftijdsgroep 18-23 jaar. Dit zijn uitdagingen waar *alle* jongeren mee te maken hebben. Voor de kwetsbare groep is het extra moeilijk om deze uitdagingen het hoofd te bieden.

Tabel 2: ontwikkelingstaken voor alle jongvolwassenen

Taak	Omschrijving
Eigen woonsituatie	Zoeken van en zorgdragen voor een plek waar je goed kunt wonen. Zorgdragen voor voldoende financiële middelen
Positie t.o.v. gezin van herkomst en familie van evt. partner	Vanuit zelfstandigheid contact met ouders en andere familieleden opnieuw vorm geven.
Onderwijs of werk	Een opleiding afronden met een diploma/ arbeidskwalificatie, een baan vinden, omgaan met collega's en je meerdere
Vrije tijd	Ondernemen van activiteiten in de vrije tijd en het zinvol en prettig doorbrengen van de tijd waarin er geen verplichtingen zijn
Zelfredzaamheid	De weg weten en voor jezelf opkomen ten aanzien van allerlei instanties en regels waarmee je als meerderjarige te maken krijgt
Gezondheid en uiterlijk	Zelfstandig zorgdragen voor een goede lichamelijke conditie, goede voeding en het inschatten en vermijden van risico's
Sociale contacten en vriendschappen	Contacten opbouwen en onderhouden, duurzame vriendschappen aangaan
Intimiteit en seksualiteit	Aangaan van en ervaring opdoen met (duurzame) relaties.

Volgens de theorie van Abraham Maslow (1943) kunnen we de behoeften van mensen (universeel, alle leeftijden) rangschikken volgens een hiërarchie: de piramide van Maslow (schema 1).

⁷ Spanjaard, H. & Slot, W. (2016). Tijden veranderen, ontwikkelingstaken ook. Een 'update' van het competentiemodel. In: *Kind en Adolescent Praktijk*, 3, 14-21.

Schema 1: Piramide van Maslow⁸

Volgens de theorie van Maslow streeft de mens pas naar bevrediging van een bepaalde behoefte als aan de lager geplaatste behoefte voldaan is. Als we deze kennis toepassen om te onderzoeken waar de behoefte van de kwetsbare jongeren liggen, dan kunnen we voorspellen dat het voor de meest kwetsbare jongeren de grootste uitdaging is om in hun lichamelijke behoeften te voorzien (woonruimte en financiën op orde, eerste behoefte) en om zich veilig en zeker te voelen (tweede behoefte). Pas daarna staan zij open voor het werken aan versterking van het netwerk en het vergroten van sociale vaardigheden (derde behoefte), het participeren in de maatschappij (vierde behoefte) en het realiseren van hun potentie (vijfde behoefte).

2.2 Uitdagingen voor de jeugdzorg

Voor begeleiders binnen de (al dan niet gedwongen) jeugdzorg is het dus de uitdaging om binnen de groep van alle jeugdigen alert te zijn op die jeugdigen waarvan verwacht wordt dat ze extra moeite zullen hebben om als jongvolwassenen zelfstandig hun leven vorm te geven. Het betreft dus alle jeugdigen die het risico lopen om te gaan behoren tot één of meerdere van de onder 1.1 genoemde groepen. Wanneer in een vroeg stadium gesignaleerd wordt dat een jeugdige dit risico loopt, dient

⁸ https://nl.wikipedia.org/wiki/Piramide_van_Maslow

ingezet te worden op versterking van met name *netwerk* en *vaardigheden* van de jongere. Daarbij dient aandacht te zijn voor hoe een jeugdige *ook in de toekomst* kan blijven voorzien in lichamelijke behoeften (eten, drinken, woonplek, financiën) en behoefte aan veiligheid en zekerheid.

Bij de risicogroep jeugdigen (0-18) zou eigenlijk *altijd* een lange termijn perspectief in acht genomen moeten worden. Niet alleen nadenken over hoe de veiligheid op korte termijn geborgd kan worden of hoe de jongere tot zijn/haar 18^e jaar een woonplek heeft, maar *altijd* ook meenemen hoe het perspectief is voor de langere termijn: levensloopbegeleiding die begint binnen de jeugdhulp.

De belangrijkste uitdagingen voor het netwerk en jeugdzorg zijn de volgende:

1. ***Houd bij de begeleiding altijd rekening met de behoeftepiramide van Maslow: zorg dat je eerst aan de gang gaat met de basisbehoeften.***

Jeugdzorg dient praktisch en concreet bij te dragen aan goede, veilige huisvesting, aan de basisvoorzieningen. Als een jeugdige bijvoorbeeld wordt aangemeld voor GGZ-zorg of wanneer er sprake is van hulp bij onderwijs, dient de hulpverlener er alert op te zijn of er wel aan de primaire levensbehoeften is voldaan. Zo niet, dan dient hier een paralleltraject voor opgestart te worden.

2. ***Als de inschatting is dat het om een extra kwetsbare jeugdige gaat, maak dan als netwerk en jeugdzorg een start met een duurzaam toekomstplan***

Dit plan zou een soort van 'foto' kunnen zijn. Een stip aan de horizon waar naar toe gewerkt wordt door het netwerk en de jeugdzorg. Aangezien het duidelijk is dat de begeleider over zestien of twintig jaar waarschijnlijk niet meer betrokken zal zijn bij het gezin dient in het plan meegenomen te worden welke personen zich blijvend gaan verbinden aan de jeugdige. Deze betrokkenheid en verbinding staat los van woonplek. Het zijn mensen die betrokken zijn bij de jeugdige en met wie hij later als hij volwassen is jeugdhervindingen kan delen of aan wie hij praktische steun kan vragen.

3. ***Werk continu, consequent en vasthoudend aan het versterken van het netwerk rondom een jeugdige***

Onbedoeld kan jeugdzorg eraan meewerken dat netwerk verzwakt of afsterft, doordat er geen actief appel meer op gedaan wordt. Als jeugdhulpverlener dien je jezelf altijd de vraag te stellen of datgene wat jij nu doet voor een kind of een gezin niet ook (en beter) door een niet-professionaal gedaan kan worden. Mensen verbinden zich met elkaar doordat ze dingen met en voor elkaar doen. De verbinding tussen een hulpverlener en een gezin is per definitie van

tijdelijke aard. Soms is dat nodig. Op de korte termijn lijkt het sneller als de begeleider zaken over neemt. Op de lange termijn heeft compenseren echter vaak een negatief effect op de kracht en zelfredzaamheid van het netwerk. Zorg er dus voor dat je continu een appel blijft doen op het netwerk om zichzelf sterker te maken en te vergroten.

4. **Wees je bewust van de mate waarin een jeugdige en/of gezin 'zorgmoe' aan het worden is.**

Een grote intensiteit en hoeveelheid van (gedwongen) hulp kan op korte termijn effect hebben, maar kan op langere termijn leiden tot zorgmoeheid. Wees je als netwerk en jeugdhulpverlener er dus van bewust dat een zeer kwetsbare jeugdige of een zeer kwetsbaar gezin hoogstwaarschijnlijk zijn leven lang met hulpverlening te maken zal krijgen. Probeer zuinig om te gaan met het inzetten van professionele en intensieve hulp. Probeer zoveel mogelijk ondersteuning door het netwerk, door vrijwilligers of door het voorveld te laten doen. En probeer natuurlijk *altijd* om zo optimaal mogelijk samen te werken met de gezinnen, werkend aan doelen die voor hen belangrijk zijn, werkend aan partnerschap⁹ zodat de jeugdige en het gezin geen aversie krijgt tegen de hulpverlening waarbij zij ook in de toekomst nog zoveel baat kunnen hebben.

5. **Maak altijd vanaf 16 jaar samen met de jongere een toekomstplan**

Hoewel kwetsbare jongeren op hun 16^e vaak zelf nog helemaal niet bezig zijn met hun toekomst, is het van belang dat het netwerk en de jeugdhulpverlener al wel op tijd bezig gaat met het maken van een toekomstplan. Dit sluit aan bij de houding die we sowieso adviseren, ook bij jongere kinderen, namelijk dat bij kwetsbare jeugdigen altijd het lange-termijn-perspectief wordt meegenomen.

2.3 Uitdagingen voor de volwassen zorg

De uitdagingen waar begeleiders van de volwassen zorg voor staan, is om deze jongeren te bereiken en te motiveren voor hulp. Dit vraagt extra alertheid van de volwassen zorg. Voor de gebiedsteams ligt de uitdaging erin dat zij zicht hebben en houden op de kwetsbare jongeren in hun gebied. Het gaat hierbij niet alleen om de jongeren die aankloppen om hulp, maar juist ook om de jongeren die wel in hun gebied verblijven, maar geen hulpvraag hebben. De signalen rondom deze jongeren zal het gebiedsteam moeten ontvangen vanuit de hele keten: onderwijs, jongerenwerk, gedwongen en vrijwillige jeugdzorg, straathoekwerk, noodopvang, (l)vb, ggz, politie en justitie.

---

⁹ <https://www.movisie.nl/esi/signs-safety>

Op het moment dat de jongeren bij het gebiedsteam of de volwassen zorg in beeld zijn, kan door beantwoording van de volgende vragen een eerste inschatting van de kwetsbaarheid gemaakt worden:

- **Netwerk:**

Heeft de jongere één of meerdere mensen om zich heen op wie hij terug kan vallen voor de meest basale steun bij financiën, wonen en werk/school? Zo niet, wat kan gedaan worden om te voorkomen dat de jongere in een later stadium een langdurig beroep gaat doen op maatschappelijke voorzieningen? Zorg ervoor dat de jongere één vaste contactpersoon heeft, bijvoorbeeld een JIM (Jouw Ingebrachte Mentor), een maatje of iemand anders die langdurig bij de jongere betrokken blijft.

- **Vaardigheden:**

Heeft de jongere voldoende vaardigheden en ondersteuning bij het vormgeven aan zijn ontwikkelingstaken? Zo niet, wat kan gedaan worden om te voorkomen dat de jongere in een later stadium een langdurig beroep gaat doen op maatschappelijke voorzieningen? Werk aan het versterken van praktische vaardigheden. Of - nog beter - zoek iemand in het netwerk die de jongere kan helpen om zijn vaardigheden te versterken.

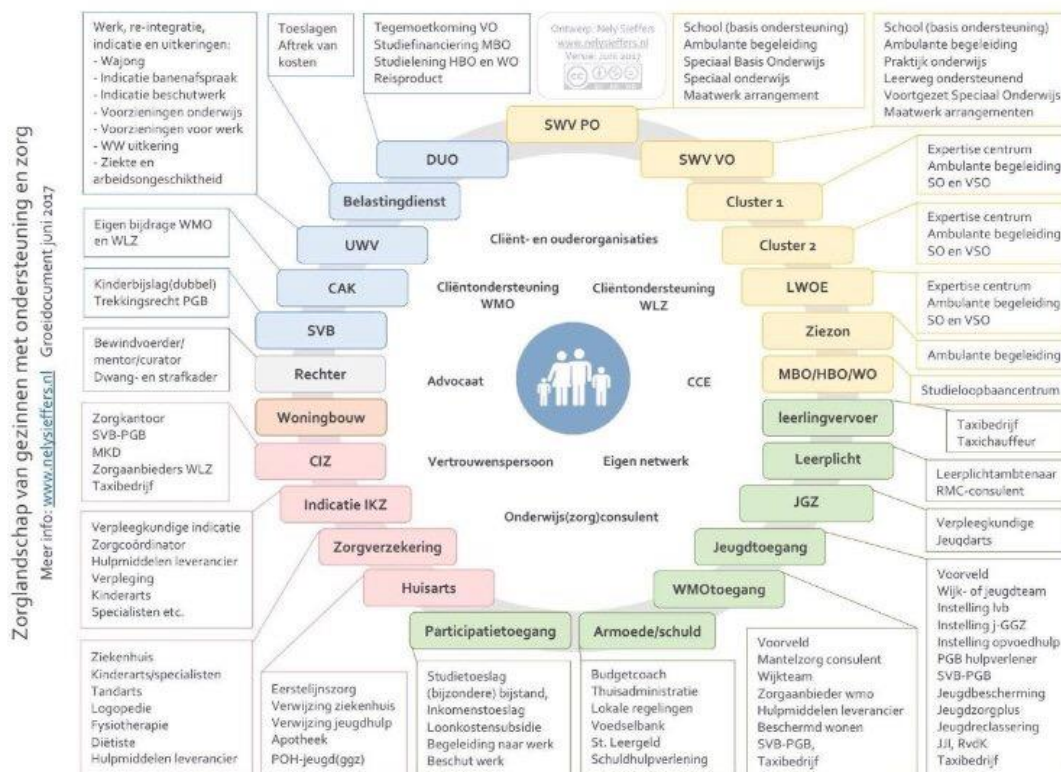
- **Toekomstplan:**

Ligt er (vanuit de jongere zelf, het netwerk e/o de jeugdzorg) een toekomstplan voor deze jongere? Zo ja, welke onderdelen van dit plan werken (nog) goed? Welke onderdelen moeten opnieuw geactiveerd worden? Wie kan de jongere helpen om zijn doelen te bereiken?

De begeleiders die deze jongeren willen bereiken, zullen creatief en sensitief moeten zijn in de manier waarop ze bovenstaande vragen met de jongeren en hun netwerk bespreken. Het is belangrijk steeds de balans te zoeken tussen een appèl doen op zelfredzaamheid en zelfstandigheid enerzijds en zorg en betrokkenheid anderzijds. Aansluiten bij praktische vragen en doelen van de jongeren *zelf* is dan de meest effectieve manier om tot samenwerking te komen.

2.4 Uitdagingen voor de keten

De uitdrukking 'it takes a village to raise a child' is voor alle jeugdigen van toepassing, maar ook nog voor de kwetsbare jongvolwassenen waar we het in deze beschrijving over hebben. Hieronder staat een beeld van het zorglandschap in Nederland.

In Nederland hebben we veel voorzieningen voor onze kwetsbare burgers. Het is echter een hele moeilijkheid om die wirwar van voorzieningen je weg te vinden. De uitdagingen waar de keten voor staat, zijn ons inziens:

1. *Overzicht creëren van alle voorzieningen*

Zorg ervoor dat er in elke gemeente of elke (jeugdzorg)regio een goed overzicht is van alle voorzieningen en hoe ze in te zetten zijn. Zorg ervoor dat elke burger dit kan vinden, met specifieke aandacht voor laaggeletterde burgers en burgers zonder digitale vaardigheden.

2. *Zorg voor eenduidigheid, continuïteit en samenhang in het aanbod voor jongeren (16-23 jaar)*

Professionals uit verschillende sectoren (gebiedsteam, jeugdzorg, volwassen zorg, onderwijs, ggz, (l)vb, jongerenwerk, DWI, woningbouw, politie en justitie) die allemaal zicht hebben op en/of gedeeltelijk werken voor de kwetsbare jongeren zullen elkaar makkelijk moeten kunnen vinden en met elkaar moeten samenwerken.

Vraag altijd met wie de jongere nog meer contact heeft. Vraag de jongere om toestemming om de andere professionals op te zoeken. Maak hierbij duidelijk dat het er niet om gaat om de jongere verder in de problemen te brengen of te diskwalificeren, maar dat het erom gaat de

Rugzak 18

samenwerking te bevorderen en om heel praktisch iets voor de jongere te kunnen betekenen. Hou hierbij rekening met de krachten en kwetsbaarheden van de jongere (paragraaf 1.2) en met de behoeftepiramide van Maslow (paragraaf 2.1).

2.5 Meer weten?

Er zijn veel rapporten en handreikingen geschreven over hoe zorgaanbieders en gemeenten deze doelgroep beter kunnen ondersteunen. Kijk voor mee info op www.16-27.nl of lees het rapport 'Ook voor kwetsbare jongeren een passende toekomst' van de Samenwerkende Inspecties op www.toezichtsociaaldomein.nl

3. Wat helpt ?

In dit hoofdstuk beschrijven we een aantal uitgangspunten die helpen bij het bereiken, motiveren en ondersteunen van kwetsbare jongeren. Deze uitgangspunten zijn:

1. Presentie
2. Lange adem
3. Oplossingsgerichte basishouding
4. Aansluiten bij vragen en doelen jongere
5. Flexibele begeleidingsstijl
6. Praktische insteek
7. Vaardigheden aanleren
8. Netwerk versterken

3.1 Presentie

De presentiebenadering¹⁰ gaat over het simpelweg er zijn voor de ander, zodat een vertrouwensrelatie wordt opgebouwd, de ander zich gezien en gehoord voelt en zich volwaardig mens voelt.

De presentiebenadering benadrukt sterk het belang van een houding van volledige acceptatie naar de ander toe. Mensen in een kwetsbare situatie worden vaak gewezen op alles wat niet deugt, wat anders moet en op waarin ze in negatieve zin afwijken van de norm. Deze houding benadrukt hun zwakte. Terwijl als niet de problemen, maar de krachten centraal staan, niet de zorgen, maar de wensen er nieuwe energie en waardigheid komt. Dat maakt ruimte voor verandering.

Een belangrijk element in de bereidheid om ondersteuning te aanvaarden is vertrouwen. Vertrouwen en een goede werkrelatie zijn niet vanzelfsprekend. Vertrouwen moet groeien en er moet aan gewerkt worden. Dit begint al bij de start.

Bij het begeleiden van de zestien kwetsbare Hoornse jongeren binnen het project '18 jaar, en dan?' duurde het bij één derde van de trajecten vier tot zes maanden voordat de jongere voldoende vertrouwen had om het startgesprek te kunnen voeren. Bij vijf trajecten was er na de eerste aanmelding wel contact tussen de begeleider en de jongere, maar kwam het niet tot een daadwerkelijke 'live' afspraak. De jongeren zegden afspraken af of kwamen niet opdagen. De

---

¹⁰ Een theorie van presentie – Andries Baart, 2004

begeleider deed in die periode niets anders dan eens in de paar weken een appje sturen met een bericht in de trant van :

Uiteindelijk werkte dit en wisten de jongeren de begeleider inderdaad te vinden op het moment dat ze het echt niet meer op eigen kracht konden oplossen. Op dat moment waren ze echt gemotiveerd voor hulp en kon de hulp starten, doordat de begeleider daadwerkelijk present en aanwezig was voor de jongere. Als op dat moment de jongere lang had moeten wachten of als er op dat moment een andere begeleider was ingezet, was de jongere waarschijnlijk al weer afgehaakt.

Vertrouwen heeft de beste kans om te ontstaan wanneer de begeleider vanuit een presente basishouding de jongere tegemoet treedt. Bij presentie (Baart, 2001) staat het 'er zijn' centraal. Bij presentie kleurt niet het verhelpen van problemen (door middel van interventies) primair de relatie, maar de aandachtige nabijheid die de begeleider toont ten opzichte van de jongere. De begeleider stemt af op wat voor de jongere van belang is. De begeleider is transparant (zegt wat hij doet) en laat zich persoonlijk kennen en aanspreken. De begeleider is (hij blijft en gaat niet weg) en betrouwbaar (hij houdt woord, doet wat hij zegt). Bij presentie is het vertrekpunt van handelen de leefwereld en de belevingswereld van de jongere. De begeleider biedt hulp maar vooral ook steun: hartelijke, bemoedigende aandacht die nabij is. Hij luistert werkelijk naar de jongere en denkt met hem mee. Hij staat hem bij. De begeleider heeft geen oordeel, maar leeft met de jongere mee, ook als het tegen zit, ook als problemen hardnekkig zijn.

Jongere: "Wat ik prettig vind aan mijn begeleider is, dat er wordt gevraagd wat ik wil en dat het niet zo volgens het boekje gaat. De eerste 2-3 weken was om mij beter te leren kennen. We gingen eerst de problemen die toen om mij speelden oplossen en kijken wat ik daarna nodig had. Ik vind het fijn dat ik niet hoeft na te denken over wat ik zeg. Bij anderen heb ik dat veel meer. Ik kan normaal praten. Er wordt altijd eerst gevraagd hoe het met mij gaat., en dan kan ik alles zeggen. Ook bijvoorbeeld als ik een *&%-dag heb gehad. Als ik ergens mee zit stuur ik een WhatsApp met de vraag voor een afspraak. Ik krijg altijd gelijk antwoord; ja of nee. Als er niet direct kan krijg ik een voorstel wanneer wel"

3.2 Lange adem

De begeleiding van kwetsbare jongeren vraagt om een lange adem, niet alleen van de jongeren en het netwerk zelf of de begeleider, maar eigenlijk van de hele keten. Het is geen kwestie van één kortdurend begeleidingstraject door één begeleider. De begeleiders zijn passanten in het leven van de jongere en hun netwerk. Deze jongeren hebben behoefte aan mensen met een lange adem die op persoonlijke basis langdurig betrokken zijn of blijven. Je wenst deze jongeren toe dat ouders, pleegouders, familie, burens, sportcoaches, docenten en andere betrokkenen hen niet loslaten als zij hun vleugels uitspreiden, maar hen (op afstand wellicht) in de gaten houden en op respectvolle wijze het lijntje vast houden.

Deze jongeren moeten vaak met gebrekkige vaardigheden en ondersteuning grote problemen oplossen. Zij vertonen vaak veel overlevingskunst en creativiteit, maar we kunnen niet verwachten dat de chronische achterstanden die zij in hun jeugd hebben opgelopen met kortdurende professionele begeleiding kunnen worden gecompenseerd. Deze jongeren zullen langdurig stut-en-steun-begeleiding nodig hebben. Een lange adem is dus noodzakelijk om de moed niet te verliezen. Elk klein stapje richting een positieve ontwikkeling dient gevierd te worden. Elke tegenslag dient geïncasseerd te worden om er vervolgens weer overheen te stappen. De jongere en degenen die om hen geven, zullen moeten accepteren dat het vaak moeilijk is om de meest basale zaken op orde te krijgen en te houden, zonder dat zij de moed verliezen.

3.3 Oplossingsgerichte basishouding

Een oplossingsgerichte basishouding werkt motiverend voor zowel de jongere als de begeleider. Een oplossingsgerichte houding kan worden onderscheiden van een probleemgerichte houding. Zie tabel 3 voor kenmerken van beide benaderingen, welke allebei hun waarde hebben bewezen.

De probleemgerichte benadering gaat uit van een oorzaak en een gevolg. Deze benadering is leidend binnen de gezondheidszorg en bij veel dienstverlenende beroepen. Een expert geeft antwoorden op basis van een analyse van een probleem. Deze benadering werkt goed bij min of meer eenduidige problemen. Als mijn band lek is, wil ik dat de fietsenmaker zoekt waar het gaatje zit en hier een plakker op plakt. Dan is het probleem opgelost en kan ik weer verder. De vragen van de jongeren zijn soms relatief simpel op te lossen. Bijvoorbeeld de vraag: ‘Hoe krijg ik een DigiD?’. Dan werkt de probleemgerichte benadering. De jongeren hebben ook veel vragen die veel moeilijker op te lossen zijn. Bijvoorbeeld: ‘Hoe word ik zelfstandig en hou ik ook contact met mijn gescheiden ouders?’. Dan werkt de oplossingsgerichte benadering beter.

Kenmerken van probleemgerichte en oplossingsgerichte benadering

Probleemgericht	Oplossingsgericht
Verleden is belangrijk	Toekomst is belangrijk
Wiens fout is het?	Wat kan anders?
Expert geeft antwoorden	Expert stelt vragen
Kijken naar wanneer het probleem er is	Zoeken naar de uitzondering
Grote veranderingen	Kleine stapjes
Denken is belangrijk	Doen is belangrijk
Controleer	Ondersteun
Inzicht vóór verandering	Inzicht ná of tijdens verandering
Nooit	Nog niet
Diagnose: oorzaak - gevolg	Uitzondering is deeloplossing

De oplossingsgerichte benadering houdt zich niet zozeer bezig met oorzaak en gevolg, maar focust zich op de wensen en verwachtingen voor de toekomst. Het toekomstbeeld wordt zo concreet mogelijk geschetst en hier wordt in kleine, concrete stapjes naar toe gewerkt. Deze benadering werkt goed wanneer het complexe problemen betreft. De situatie van de kwetsbare jongeren waar we het hier over hebt, is vaak complex. Er zijn meestal geen simpele oplossingen te vinden. De oplossingsgerichte benadering helpt om energie en motivatie te verhogen. Energie die nodig is om concrete problemen aan te pakken en (in kleine stapjes) op te lossen. Ook helpt het om zicht te krijgen op wensen, doelen en krachten van de jongere. Binnen de oplossingsgerichte benadering worden veel oplossingsgerichte vragen gesteld. Er zijn veel soorten oplossingsgerichte vragen. Hier worden drie soorten vragen kort besproken: schaalvragen, vragen naar competenties en perspectiefvragen.

Schaalvragen.

Schaalvragen zijn een krachtig middel om samenwerking met jongeren tot stand te brengen.

Schaalvragen kunnen gericht zijn op vooruitgang, motivatie, hoop en vertrouwen. In een schaalvraag stel je dat er een nul-situatie voor (iets is er niet of de situatie is zodanig dat het niet oplosbaar is) en een tien-situaties (iets is er wel in voldoende mate of de situatie is zodanig dat er geen begeleiding meer nodig is). Vervolgens vraag je de jongere om deze twee uiterste situaties te beschrijven en een cijfer te geven voor de huidige situatie. Geeft de jongere de huidige situatie een 0 of een 10, dan kan je de vraag stellen wat maakt dat hij toch met je in gesprek gaat nu en vanuit het antwoord dat je hierop krijgt doorvragen. Geeft de jongere de huidige situatie een cijfer hoger dan 0 en lager dan 10, dan kan je vragen waarom het geen 0 is (hiermee krijg je zicht op krachten) of hoe een situatie eruit zou zien die één stapje hoger is (hiermee krijg je zicht op wensen en mogelijkheden).

Jongere (20): 'Als de situatie een 10 is, woon ik op mezelf. De situatie nu is een 6'

Begeleider: 'Hoe ziet een 7 eruit?'

Jongere: 'Dan weet ik wat ik moet doen om me in te schrijven bij een begeleid wonen project'

Begeleider: 'Wat zou een eerste stap kunnen zijn naar een 7 toe?'

Jongere: 'Op internet zoeken naar 'begeleid wonen Hoorn'

Begeleider: 'Wanneer ga je dat doen?'

Jongere: 'Zullen we het nu samen even doen?'

Competentievragen

Deze vragen zoomen in op wat al goed gaat: Hoe heb je dat precies voor elkaar gekregen? Wat maakt dat je het toch volhoudt? Hoe lukte het je om...? Door competentievragen te stellen verpak je complimenten en laat je jongeren feitelijk zichzelf complimenteren, wat heel krachtig kan werken.

Voorbeeld: Als een jongere vertelt over een moment waarop het lukte om geen softdrugs te gebruiken, terwijl ze zichzelf wel heel naar voelde, vraag hier dan op door. 'Wat deed je in plaats van blowen? Wat maakte dat je wist dat het goed was om het zo te doen?'

Perspectiefvragen.

Met een perspectiefvraag zoek je naar de blik van anderen. Je vraagt hoe vrienden, vriendinnen, ouders, docenten of een voormalige hulpverlener er tegen aan kijkt.. Met perspectiefvragen kun je wat goed gaat verder uitdiepen en de jongere helpen met wat afstand te kijken naar wat er gebeurd is. Perspectiefvragen zijn ook erg bruikbaar om zorgen te bespreken die jongeren zelf niet zo op het netvlies hebben.

Voorbeeld: Als een jongere vertelt over een moment waarop hij ten onrechte door de politie werd aangesproken op zijn gedrag, vraag dan ook: 'Als ik de politieagent zou vragen wat je toen deed waarom hij jou aansprak, wat zou hij dan zeggen? En als ik je vrienden hetzelfde zou vragen? En als ik het aan je moeder zou vragen?'

Het gebruiken van oplossingsgerichte gesprekstechnieken zorgt voor zo nauw mogelijke aansluiting bij de visie van de jongere zelf. Zijn kijk op de situatie is het vertrekpunt, en oplossingsgerichte vragen helpen je om dat scherp te krijgen. Naarmate je meer bedreven bent in het hanteren van oplossingsgerichte gesprekstechnieken zal je beter in staat zijn om (culturele, maatschappelijke, leeftijds- en andere) verschillen tussen jou en de jongere te overbruggen. Jouw interculturele sensitiviteit zal versterkt worden.

Er zijn veel boeken verschenen waarin de oplossingsgerichte werkwijze beschreven wordt. Het stellen van oplossingsgerichte vragen is echter iets wat je vooral veel moet oefenen in de praktijk. Een praktisch hulpmiddel hiervoor is bijvoorbeeld een waaier met oplossingsgerichte vragen¹¹ voor allerlei situaties.

3.4 Aansluiten bij de doelen en wensen van de jongere

Jongeren hebben meestal heel concrete, basale doelen en wensen. Hun begeleidingsvragen sluiten vaak aan bij de primaire behoeften in de piramide van Maslow. Met behulp van de checklist, het werkboek 'Op eigen benen' of de map '18 Take Control' wordt in kaart gebracht welke doelen en wensen de jongere heeft. De jongeren die binnen het project begeleid werden, hadden met name de volgende begeleidingsvragen:

- **Hulp bij het vinden van woonruimte:**

Uitgaande van de behoeftepiramide van Maslow (paragraaf 2.1) is dit een primaire behoefte die eerst vervuld moet worden voordat de jongeren gemotiveerd zijn om aan andere behoeften te werken.

Als je kwetsbare jongeren goed wilt begeleiden, is het heel belangrijk dat je inzichten en vaardigheden hebt hoe voor jongeren woonruimte te creëren. En dat je hen helpt om iemand te vinden die dit ook op de langere termijn voor en met hen kan regelen. Want het vinden van

---

¹¹ Oplossingsgericht behandelen en coachen. 365 vragen voor behandelaars en coaches. (2017) – Lara de Bruin. Hogrefe, Amsterdam.

een eigen plek is doorgaans hun eerste behoefte.

- ***Hulp bij het regelen van financiën:***

Ook deze behoefte was groot bij de jongeren die vanuit het project begeleid werden. Het begeleiden van jongeren bij het zelf kunnen voorzien in hun levensonderhoud en bij het beheren van hun financiën is ook een belangrijke taak van iemand die deze jongeren wil ondersteunen. Ook hierbij is het de kunst om de jongere te ondersteunen bij het zelf regelen (van iemand die hen helpt bij) de financiën.

- ***Loskomen van het ouderlijk gezin of een ‘verkeerd’ vriendennetwerk***

Dit was de derde grote vraag van de jongeren die werden begeleid vanuit het project. Met behulp van een genogram, sociogram of bolletjesschema wordt in kaart gebracht hoe het netwerk eruit ziet. Vervolgens wordt de jongere bevraagd op de positie die hij ten opzichte van het netwerk wil innemen. Middels de schaalvraag kan de jongere zelf in kaart brengen waar hij nu staat ten opzichte van zijn wens met betrekking tot het netwerk. Tenslotte worden de te nemen stappen en stapjes in kaart gebracht. Binnen het project leidde dit bij meerdere jongeren tot aanmelding bij een vorm van begeleid wonen.

De rol die de begeleider hierbij inneemt ten opzichte van het professioneel en persoonlijk netwerk van de jongere verdient nog wat extra aandacht. Het is namelijk niet vanzelfsprekend dat een begeleider aansluit bij een netwerk van hulpverleners. De begeleider is transparant en staat naast de jongere. Overleg met andere hulpverleners zal dus alleen plaats vinden als de jongere hiermee akkoord gaat en het liefst in aanwezigheid van de jongere zelf. Dit vraagt soms om goede motivatietechnieken.

3.5 Flexibele begeleidingsstijl

Tijdens de begeleiding zal je – afhankelijk van de fase en afhankelijk van de mogelijkheden van de jongere – je begeleidingsstijl aanpassen. Hierbij schakel je tussen gedrag dat meer sturend is en gedrag dat meer ondersteunend is. Zie hiervoor onderstaande tabel.

ondersteunend gedrag	hoog	S3 motiveren veel ondersteunen weinig sturen	S2 coachen veel sturen veel ondersteunen
	laag	S4 delegeren weinig ondersteunen weinig sturen	S1 instrueren veel sturen weinig ondersteunen
		laag	hoog
		sturend gedrag	

Voorbeeld van sturend gedrag: de begeleider helpt de jongere om een analyse te maken van oorzaak-gevolg en geeft de jongere instructies.

Een jongere heeft aan het eind van de maand geen geld meer over en vraagt de begeleider om hulp bij dit probleem. Samen maken zij een analyse te maken. Hoeveel geld komt er maandelijks binnen? Hoeveel gaat er maandelijks weg? Waar zit het probleem? Het kan dan verstandig zijn om je even als financieel expert op te stellen en de jongen advies te geven hoe hij ervoor kan zorgen dat hij meer geld in zijn portemonnee houdt om de dingen te kopen die hij wil kopen.

Voorbeeld van ondersteunend gedrag: de begeleider helpt de jongere om zijn eigen doelen te bereiken volgens zijn eigen stappenplan.

Het is de wens van een jongere is om helikopterpiloot te worden. Met de schaalvraag wordt in kaart gebracht welke stappen en stapjes er nodig zijn om een klein begin te maken richting de gewenste uitkomst. De begeleider helpt de jongere om kleine succesjes te zien en ook te vieren. De jongere concludeert op een gegeven moment dat de weg naar helikopterpiloot een wel erg lange en moeilijke weg is en stelt zijn dromen beetje bij beetje bij. Hij heeft nu de wens om op een vliegveld te gaan werken en onderzoekt welke baantjes er zijn die iets te maken hebben met helikopters of vliegen en die voor hem de komende jaren te bereiken zouden zijn.

3.6 Praktische insteek

Jongeren zijn gevoelig voor korte-termijn-successen en gericht op actie. Het is heel belangrijk om een praktische insteek te hanteren en samen met de jongere heel erg in het hier-en-nu te werken. Er zijn veel checklijsten beschikbaar voor alle regelzaken die gedaan moeten worden rond het 18e jaar. In de rugzak vindt je één voorbeeld van zo'n checklist. Ook het werkboek 'Op eigen benen' is een boek waarin de jongere kan werken om alle praktische zaken rondom het 18e. Op de website www.kwikstart.nl (ook als app beschikbaar) staan links naar informatie over allerlei praktische zaken.

3.7 Vaardigheden aanleren

Bij het aanleren van vaardigheden, gaat het vaak om heel basale vaardigheden. Het is belangrijk om alert te zijn en sensitief dat jongeren, ondanks hun soms ogenschijnlijk zelfredzaam gedrag, heel elementaire (communicatieve of praktische) vaardigheden missen. Het is goed om te onderzoeken wat ze hierbij nodig hebben en bepaalde situaties door te spreken en (indien wenselijk) te oefenen. Denk hierbij aan bijvoorbeeld de volgende situaties:

- Hoe voer ik een telefoon gesprek met een instantie?
- Hoe stuur ik een mail naar een instantie?
- Hoe stel ik mijn vraag aan mijn ouder/baas/docent ?
- Hoe solliciteer ik?
- Hoe schrijf ik mij in bij een woningbouwvereniging?
- Hoe houd ik een administratie bij?

Voordat je samen met de jongere gaat oefenen (of iemand zoekt die dit met de jongere kan oefenen), is het zaak eerst goed uit te vragen waar de jongere nu precies in vast loopt en wat hij/zij zou willen.

Vervolgens help je de jongere om een stappenplan te maken. Dit doe je het liefst door vragen te stellen. Bijvoorbeeld:

- Welke instantie of welk persoon heb je nodig om je doel te bereiken?
- Hoe zou je dit het beste kunnen bereiken?
- Welk tijdstip kan je een instantie bellen?
- Wat is de beste tijd om je docent wat te vragen (als alle leerlingen net binnen komen, of juist als de lessen erop zitten)?

Het kan handig zijn dit uit te werken op een A4tje, een flip-over of een whiteboard. Hier kan de jongere (of jij) een foto van nemen, zodat de jongere alle stappen bij de hand heeft als hij het geoefende in praktijk gaat brengen.

Soms helpt het om een rollenspel te doen. Laat de jongere oefenen tot deze meer zelfvertrouwen heeft en maak daarna een concrete afspraak wanneer de jongere het geoefende in de praktijk gaat brengen.

Een van de jongere in het project wilde wisselen van zorgverzekering. Zij was nog verzekerd bij haar ouders, nu zij 18 jaar werd vond zij deze zorgverzekering te duur. Er is een afspraak gewijd aan het onderzoeken welke zorgverzekering de goedkoopste is. Daar is een top drie van gemaakt. De jongere heeft vervolgens deze top drie mee naar huis genomen en met haar ouders besproken wat zij adviseerden. De bijeenkomst erna hebben wij geoefend met het bellen naar de gekozen zorgverzekering. Dit is geoefend door de vragen die belangrijk zijn op een whiteboard te zetten. Vervolgens is het telefoon gesprek voorgedaan in een paar stappen. De hulpverlener deed het gesprek eerst voor en de jongere oefende erna in een rollenspel:

- 1 Je belt naar de instantie en zegt je naam "Hallo met ....."*
- 2 Je stelt je vraag "ik wil graag weten hoe ik mij kan aanmelden voor een zorgverzekering."*
- 3 Je wacht het antwoord af*
- 4 Je bedankt en sluit af.*

Hierna heeft de jongere zelf de zorgverzekering gebeld, waarbij de begeleider meeluisterde via de speaker. Het gesprek is nabesproken en de jongere had er vertrouwen in dat zij het een volgende keer zelf of met hulp van ouders zou kunnen doen.

3.8 Netwerk versterken

Kevin Campbell heeft de werkwijze Family Finding¹² ontwikkeld. Binnen het project '18 jaar, en dan?' zijn we hierdoor geïnspireerd geraakt. Het inzicht dat we kregen, is dat we *onvoorwaardelijk en continu* (d.w.z. in elke fase van begeleiding) moeten inzetten op het contact leggen met en onderhouden met een netwerk. Dit hoeft niet per sé biologische familie te zijn. Iedereen die op de één of andere manier geeft om deze jongere of ooit om hem gegeven heeft, kan een positieve bijdrage leveren. En dan gaat het niet om het uitvoeren van specifieke taken. Nee, de bijdrage en het belang van netwerk is veel basaler dan dat. Het gaat om een gevoel van '*belonging*': erbij horen, er toe doen. Wanneer mensen van vroeger opnieuw betrokken raken bij een jongere betekent dit gedeelde waarden, gedeelde herinneringen, gedeelde kennis met elkaar. Hiermee doorbreek je het isolement en het vacuüm waarin veel kwetsbare jongeren zitten.

Vragen die je kan stellen om een steunend netwerk op poten te zetten, ook als jongeren zeggen dat ze geen netwerk hebben of niet willen dat anderen zich met hen bemoeien, zijn onder andere:

- Hoeveel mensen denk je dat je ooit in je leven hebt ontmoet?

---

¹² www.familyfinding.org

- Aan hoeveel van die ontmoetingen bewaar je goede herinneringen?
- Hoeveel van al die mensen zou je herkennen als je ze tegen kwam?
- Hoeveel van die mensen zouden je willen helpen als je ze dat zou vragen?

Zie ook: 'Vragen voor netwerkversterking' in Rugzak 18.

Vervolgens kan je samen of in overleg met de jongere een aantal van deze mensen benaderen. Hierbij is het van belang om te starten met het maken van contact op basis van de positieve input die je van de jongere hebt gekregen. Een startzin van een telefoongesprek kan zijn: 'Ik begeleid x bij een aantal praktische zaken. X heeft mij verteld dat hij zulke goede herinneringen heeft aan toen u zijn docent was in de brugklas. Daarom vind ik het belangrijk om u een beetje te leren kennen'.

3.9 Meer weten ?

Over presentie :

www.presentie.nl Hier is ook een filmpje te zien waarin Andries Baart uitlegt hoe hij de presentie-theorie heeft geformuleerd naar aanleiding van 10 jaar onderzoek onder mensen die met de meest kwetsbare mensen werken en die door hun cliënten en collega's gezien werden als zeer goed in hun vak. Deze mensen bleken een aantal dingen hetzelfde te doen, nl: er zijn, er voor de ander zijn, aansluiten, relatie aangaan etc.

Over oplossingsgericht werken bij jongeren:

De trein van boos naar middel - Frank van den Berg & Ernst Bouwerik (2011)

Waaier met oplossingsgerichte vragen voor allerlei situaties:

Oplossingsgericht coachen en behandelen – Lara de Bruin (2017)

Netwerk versterken:

www.familyfinding.org

www.eigen-kracht.nl

www.krachtplan18plus.nl

Dankwoord

Bij deze willen we de gemeente Hoorn bedanken voor het vertrouwen dat zij ons gegeven heeft en de mogelijkheid om zo in vrijheid te mogen experimenteren en innoveren. In een tijd van bezuiniging en krapte is dat niet vanzelfsprekend en het getuigt van moed en visie dat de gemeente Hoorn op zo'n ruimhartige wijze zoveel organisaties de gelegenheid heeft gegeven om innovatieprojecten uit te voeren.

Wij willen ook de professionals en collega's bedanken die met ons hebben meegedacht en ons met hun kennis en ervaring hebben verrijkt. We hebben inhoudelijk gespard met medewerkers van diverse organisaties in Hoorn. Het Leger des Heils stelde kosteloos een spreekkamer ter beschikking. St. Netwerk ontving ons gastvrij in haar buurthuizen. De mensen van 1.Hoorn dachten met ons mee.

Tenslotte zijn wij dank verschuldigd aan de jongeren die ons in vertrouwen namen en met wie wij samen mochten werken. De jongeren die meedachten in jongerenbijeenkomsten en de cliëntenraad bij wie wij een presentatie mochten houden. Zonder de jongeren en hun input hadden wij dit project niet kunnen uitvoeren en hadden wij deze rugzak nooit kunnen opleveren.

Namens de projectgroep *'18 jaar, en dan?'*

Jeltje Rijks,

Hoorn, voorjaar 2018

Rugzak 18

Colofon

Tekst: Jeltje Rijks, Manon van de Ven en Mignon Vierstraete

Meelezer: Marcia Lever.

Met medewerking van: Bo Leermaker, Chantal Stoop, Maroes Albers, Michelle Piereij en Petra van Norden.

Copyright : 2018 Expertisecentrum William Schrikker, onderdeel van Partners voor Jeugd.

Vormgeving beeld op de voorpagina : Micky van den Berg, Micky's New Vision, Haarlem.

Rugzak 18 is ontwikkeld met innovatiegeld van de gemeente Hoorn. De gemeente Hoorn heeft het gebruikersrecht van Rugzak 18 en is vrij om de inhoud van Rugzak 18 (begeleidende tekst en bijlagen) digitaal of op papier te verspreiden onder de zorgaanbieders waarmee zij een contract heeft.

Expertisecentrum **William Schrikker**

